

Toruń, 05.12.2023

prof. dr hab. Jacek Wijaczka
Wydział Nauk Historycznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
ul. Władysława Bojarskiego 1
87-100 Toruń

INSTYTUT HISTORII PAN	
Wpłynęło: 05/12/2023	Znak: mail
Ref: 11/12/2023	Zaj: papier

Recenzja dorobku i osiągnięcia naukowego,
monografii

Na drodze do pierwszego rozbioru.

Rosja i Prusy wobec Rzeczypospolitej w latach 1768–1771 (Warszawa 2022)

dr Doroty Dukwicz

w związku z jej wnioskiem o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Dorota Dukwicz ukończyła studia magisterskie w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego w 1997 r. Promotorką jej pracy magisterskiej, której temat brzmiał: „Rosja wobec sprawy dysydenckiej na sejmie rozbiorowym 1773-1775”, była prof. Zofia Zielińska. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii D. Dukwicz uzyskała na podstawie rozprawy „Polityka rosyjska wobec Rzeczypospolitej w dobie sejmu rozbiorowego 1773-1775”, a obrona przeprowadzona została w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Praca napisana została pod kierunkiem prof. Wojciecha Kriegseisena.

Kariere zawodową D. Dukwicz rozpoczęła w październiku 2007 r., kiedy to została zatrudniona na stanowisku asystenta w Instytucie Historii PAN, rok później awansowała na stanowisko adiunkta. Od 1 maja 2017 do 30 września 2019 r. zatrudniona była na stanowisku specjalisty badawczo-technicznego, a od 1 października 2019 r. ponownie na stanowisku adiunkta.

Po uzyskaniu stopnia doktora D. Dukwicz zaangażowana została w działalność organizacyjną w Instytucie Historii PAN. W latach 2009-2010 pełniła funkcję sekretarza Rady Naukowej Instytutu, a od 2010 do 2017 r. była sekretarzem Pracowni Dziejów Najnowszych (obecnie Zakład Studiów Nowożytnych IH PAN). Jako

Jako inicjatorka (i autorka regulaminu) Nagrody im. Jerzego Michalskiego przyznawanej za opublikowanie najlepszej recenzji w polskich czasopismach naukowych, w latach 2013-2022 była sekretarzem i jednocześnie członkiem jury. Takie same funkcje pełniła w latach 2012-2017 w komisji Nagrody im. Stanisława Herbsta (Polskie Towarzystwo Historyczne i Towarzystwa Miłośników Historii). Była również członkiem komisji przyznającej stypendia z funduszu Muzeum Historii Polski (2010-2012, 2014-2016) oraz współsekretem kapituły stypendium Fundacji Augusta hr. Cieszkowskiego.

Pracując na etacie badawczym w Instytucie Historii PAN dr D. Dukwicz prowadziła także zajęcia dydaktyczne w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego (1998-2000 oraz w 2006). Z kolei w latach 2007-2010 prowadziła kurs dotyczący historii Polski w Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców „Polonicum” UW. W Szkole Wyższej Przymierza Rodzin (Collegium Verum) dr Dukwicz prowadziła zajęcia z historii nowożytnej w latach (2007-2010).

Dwukrotnie pełniła funkcję pomocniczego promotora w przewodach doktorskich prowadzonych w Instytucie Historii PAN. Oba przewody zakończyły się promocjami w 2022 r. (Rozalia Kosińska, Konfederacja radomska – dyktat rosyjski czy ruch szlachecki; Piotr Skowroński, Reforma Rady Nieustającej na sejmie 1776 roku). W chwili obecnej pełni podobną rolę w przygotowywanej dysertacji (Grzegorz Kietliński, Działalność podskarbiego Jana Andrzeja Morsztyna jako przyczynek do badań nad funkcjonowaniem urzędu podkarbińskiego w Koronie w drugiej połowie XVII wieku).

Doktor D. Dukwicz angażowała się również w życie konferencyjne, nie tylko jako referentka, lecz także jako jego organizatorka i współorganizatorka. Samodzielnie przygotowała sesję naukową poświęconą relacji społeczeństwo – państwo w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII w. (Warszawa, 15-16 maj 2014, IH PAN). Współorganizowała cztery konferencje: 1) „Władysław Konopczyński jako badacz dziejów XVIII wieku (17-18 wrzesień 2012), 2) „W trzechsetną rocznicę Sejmu Niemego 1717 – 2017”, 1 stycznia 2017, 3) „Archiwiści i historycy w służbie państwa i społeczeństwa od późnego średniowiecza do końca XX wieku” (16-17 maj 2019), 4) „Spotkania edytorskie; problemy edycji źródeł osiemnastowiecznych”, 15-16 maj 2014, ta sesja miała charakter międzynarodowy.

Wspomnieć trzeba też o dorobku popularyzatorskim habilitantki. Po uzyskaniu stopnia doktora D. Dukwicz opublikowała dwa teksty o tym charakterze w popularnym od wielu dziesięcioleci miesięczniku „Mówią Wieki”. Oba dotyczyły problematyki badawczej, którą habilitantka się zajmuje, a mianowicie: „Rzeczpospolita w polityce Rosji w dobie konfederacji barskiej (2018) i „Król [Stanisław August] i ambasador(owie)” (2021). Dwa inne teksty o podobnej tematyce opublikowane zostały w „Księdze Kresów Wschodnich” (dodatek do „Rzeczypospolitej”, 2010) i „W Sieci Historii” (2016).

W ramach popularyzacji historii i badań historycznych dr D. Dukwicz uczestniczyła jako referentka w cyklu wykładów zorganizowanych przez Muzeum Łazienki Królewskie. Wygłosiła cztery wykłady (z których dwa dostępne są dotąd na platformie You Tube). Dwie prelekcje miały miejsce w 2014 r., a zatytułowane były: „Od przyjaźni do wrogości. Franciszek Ksawery Branicki i Stanisław August – nie tylko w świetle Pamiętników” i „Kontakty króla Stanisława Augusta z ambasadorami Katarzyny II w Warszawie w świetle Pamiętników królewskich”. Kolejne wykłady w ramach tej serii to: „Czy osiemnastowieczna Rzeczpospolita była państwem suwerennym” (2016) i „Czy do I rozbioru mogło nie dojść? Kto, kiedy i dla czego zdecydował o podziale Rzeczypospolitej?” (2018).

Kolejne prelekcje o charakterze popularnym to wykład wygłoszony w ramach cyklu „Stanisław August i jego Rzeczpospolita. Dramat państwa, odrodzenie narodu” – Warszawa, Zamek Królewski, 27 stycznia 2011 i w Tyńcu (czerwiec 2012) w ramach V Dni Benedyktynskich i w Płocku (Muzeum Mazowieckie, kwiecień 2012). Tematem obu wystąpień była próba odpowiedzi na pytanie: „Czy konfederacja barska była przyczyną pierwszego rozbioru? – czyli Rzeczpospolita pomiędzy Prusami i Rosją w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII wieku”. Doktor Dukwicz wygłaszała także pogadanki dla młodzieży szkolnej i seniorów, te drugie w ramach Uniwersytetu Trzeciego Wieku UW.

Doktor D. Dukwicz była aktywnym uczestnikiem dwóch audycji radiowych w Polskim Radiu (Program I i II), audycji poświęconych Stanisławowi Augustowi, ostatniemu władcy na polskim tronie („Co z tym Stasiem”, 2010) i osobom, których ten władca opisał w swoich pamiętnikach („Bohaterowie pamiętników króla Stanisława Poniatowskiego”, 2016). Wzięła również udział w audycjach telewizyjnych, dwa nagrania dla TVP Historia w ramach serii „Sądy, przesady. W powiększeniu” (2022).

Od 2006 r. D. Dukwicz uczestniczy w pracach redakcji jednego z najważniejszych polskich czasopism historycznych, „Kwartalnika Historycznego”, wydawanego przez Instytut Historii PAN i Polskie Towarzystwo Historyczne. Przez kilka lat była sekretarzem redakcji (2006-2012), następnie została członkiem Komitetu Redakcyjnego, a od 2020 r. zastępczynią Redaktora, i odpowiadała za teksty dotyczące XVIII w. W styczniu 2023 r. została powołana, jako pierwsza kobieta w dziejach tego czasopisma, do pełnienia funkcji Redaktora naczelnego.

W latach 2019-2022 D. Dukwicz była kierownikiem projektu NCN Opus, którego temat brzmiał: „Między Petersburgiem a Berlinem. Rzeczpospolita w świetle stosunków prusko-rosyjskich w dobie konfederacji barskiej i pierwszego rozbioru”. W latach wcześniejszych była wykonawczynią w dwóch projektach grantowych (KBN i NCN). Obecnie uczestniczy w realizacji grantu NPRH – „Kartografia w służbie reform państwa epoki stanisławowskiej – krytyczne opracowanie *Geograficzno-statystycznego opisu parafii Królestwa Polskiego* oraz map województw koronnych Karola Pertheessa” (grant rozpoczęty w 2020 r.).

Zainteresowania naukowe D. Dukwicz, począwszy od pracy magisterskiej, koncentrują się na dziejach politycznych Rzeczypospolitej i jej stosunków międzynarodowych w okresie pierwszego rozbioru państwa polsko-litewskiego. Badania te dotyczą przede wszystkim dyplomatycznych i politycznych relacji Rzeczypospolita – Rosja, a chronologicznie ograniczają się do lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII w.

Dotychczasowy drukowany dorobek habilitantki to dwie monografie, książkowa edycja źródłowa („Entretiens du roi Stanislas avec Otto Magnus von Stackelberg (1773-1775), Warszawa 2017, współautorka Zofia Zielińska), trzynaście artykułów w pracach zbiorowych (jeden tekst przed doktoratem), siedem artykułów w czasopismach naukowych (jeden przed doktoratem), siedem biogramów w Polskim słowniku biograficznym (cztery przed doktoratem), pięć recenzji, z tego jedynie dwie po uzyskaniu stopnia doktora (oraz jedna recenzja przyjęta do druku).

Po doktoracie, obronionym w 2008 r., D. Dukwicz opublikowała więc dwie monografie (w tym rozprawę doktorską), 12 tekstów w pracach zbiorowych, 6 artykułów w czasopismach naukowych, 2 recenzje i 3 biogramy (współautorskie), co daje w sumie 25 pozycji. Nie jest to więc dorobek liczbowo zbyt imponujący, na dodatek dosyć monotematyczny (obraca się wokół pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej, z wyraźnym akcentem stosunki na dyplomatyczne państwa

polsko-litewskiego z Rosją) i o wąskim zakresie chronologicznym. Uwagę zwraca niska liczba recenzji.

Jako osiągnięcia naukowe stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny historii dr D. Dukwicz zgłosiła monografię „Na drodze do pierwszego rozbioru. Rosja i Prusy wobec Rzeczypospolitej w latach 1768-1771”, opublikowaną w 2022 r. w Warszawie w Wydawnictwie Instytutu Historii PAN, wydawnictwie znajdującym się w odpowiednim wykazie ministerialnym.

„Na drodze do pierwszego rozbioru” to studium dotyczące przede wszystkim dziejów dyplomacji. Rozprawa podzielona została na trzy części, te z kolei na rozdziały (osiem) i podrozdziały. Całość uzupełniona została wstępem, zakończeniem, angielskojęzycznym streszczeniem, bibliografią i indeksem osobowym. Monografia jest obszerna, liczy ponad pięćset stron druku. Można dodać, że jest ona też końcowym efektem przyznanego przez Narodowe Centrum Nauki grantu Opus, realizowanego w latach 2019-2022, a którego tytuł brzmiał: „Między Petersburgiem a Berlinem. Rzeczypospolita w świetle stosunków prusko-rosyjskich w dobie konfederacji barskiej i pierwszego rozbioru”.

We Wstępie autorka rozprawy stwierdziła, że jej książka dotyczy polityki gabinetowej i historii politycznej i jest „próbą zrozumienia i opisanie gry dyplomatycznej toczącej się wokół i w Rzeczypospolitej – gry, która doprowadziła do tego, że na przełomie 1769 i 1770 r. zapadła decyzja o rozbiorze państwa polsko-litewskiego” (s. 9). D. Dukwicz we Wstępie również uzasadniła, z jakiego powodu wybrała pruskie źródła dyplomatyczne „jako główne okno”, przez które patrzyła na polską politykę Rosji. Powodem takiego, a nie innego wyboru był fakt, że decyzja o pierwszym rozbiorze Rzeczypospolitej wprawdzie zapadła w Petersburgu, „ale nabrała mocy sprawczej z chwilą ujawnienia jej głównemu politycznemu partnerowi, wskazanemu na współudziałowca w dziele rozbioru – Prusom” (s. 9). Praca napisana została w układzie chronologiczno-rzeczowym, co w tym przypadku jest rozwiązaniem jak najbardziej uzasadnionym. Trudno nie zgodzić się z autorką, która skonstatowała we Wstępie, że „wielowątkowa, szczegółowa narracja zawarta w książce nie jest łatwa w odbiorze i aby uczynić ją przystępniejszą część rozważań przeniosłam do przypisów, w tekście głównym pozostawiając tylko to, co uznałam za najważniejsze” (s. 14). Zabieg ten nie ułatwił jednak lektury, gdyż w bardzo wielu przypadkach, chcąc zrozumieć narrację w tekście głównym, i tak trzeba zapoznać się z przypisami rzeczowymi.

Część pierwsza pracy, dotycząca kryzysu „systemu północnego” w latach 1768-1769, składa się z dwóch rozdziałów. W pierwszym z nich autorka omówiła „Sprawy polskie w relacjach rosyjsko-pruskich w 1767 i pierwszej połowie 1768 r. (s. 31-99). Rozważania rozpoczęła od przedstawienia tajnej konwencji rosyjsko-pruskiej z 4 maja 1767 r. Prusy zagwarantowały w niej sobie, że w przypadku rozpoczęcia działań militarnych na terytorium Rzeczypospolitej, wywołanych działaniami państw trzecich (myślano przede wszystkim o Austrii), otrzymają one odszkodowanie (*dédommagements*) w formie części terytorium państwa polsko-litewskiego. W kolejnych podrozdziałach autorka szczegółowo omówiła m.in. takie kwestie jak: koncepcję trójstronnego sojuszu Rosji, Prus i Rzeczypospolitej, utworzenie konfederacji barskiej i pierwsze reakcje Rosji na jej działania, czy też niepowodzenie (latem 1768 r.) rosyjskiej dyplomacji w sprawie pozyskania dla swych planów politycznych wsparcia Stanisława Augusta i Czartoryskich.

Druga część pracy (również składająca się z dwóch rozdziałów) „1769 – wahania polskiej polityki Rosji” (s. 161-338) dotyczy przede wszystkim rosyjsko-pruskich rokowań o odnowienie sojuszu z 1764 r. Rozdział trzeci tej części pracy poświęcony sprawom Rzeczypospolitej w trakcie rosyjsko-pruskich negocjacji sojuszniczych, habilitantka rozpoczęła do omówienia tzw. planu Lynara. Miał to być plan rozbioru państwa polsko-litewskiego opracowany przez Brandenburczyka, pozostającego przez wiele lat w duńskiej służbie (m.in. w latach 1749-1751 był ambasadorem duńskim w Rosji), hrabiego Rochusa Friedricha zu Lynar. W rzeczywistości projekt ten został opracowany przez samego Fryderyka II, a w dotychczasowej literaturze przedmiotu plan ten uchodził za pozbawiony większego znaczenia pruski sondaż rozbiorowy. Habilitantka twierdzi jednak, że „trzeba zakwestionować inicjatywę Prus w powstaniu owego planu”, gdyż „lutowy list Fryderyka II, w którym wspomniał o rzekomym pomysle Lynara, winno się traktować jako pozytywną odpowiedź na formułowane kilkakrotnie w Petersburgu zachęty do wskazania pruskich warunków, czyli konkretnego zakresu apetytów terytorialnych” (s. 164). To nieco, moim zdaniem, karkołomna konstrukcja myślowa. Nie jest bowiem jasne, dlaczego trzeba zakwestionować inicjatywę Prus w powstaniu tego planu? To przecież Fryderyk II „zaplanował” jakie terytorium chciałby uzyskać w chwili rozbioru Rzeczypospolitej i przesłał ten plan do Rosji. I nic tu, moim zdaniem, nie zmienia fakt, że uczynił to (przesłał plan) w odpowiedzi na rosyjskie pytanie. Na dodatek autorka sama napisała, że: „Wszystko to są poszlaki przemawiające za tym,

że list [Fryderyka II] miał być elementem negocjacji toczonych wokół odnowienia sojuszu i stanowił uzupełnienie negocjacji toczonych wokół odnowienia sojuszu i stanowił uzupełnienie luki w memoriale” (s. 169). Habilitantka sama również stwierdziła, że: „król pruski swoje propozycje ubrał w lynarowski kostium”, gdyż „chronił go on przed prestiżową porażką w razie domowy i jednocześnie pozwalał dystansować się od sprawy, co zresztą Fryderyk II uczynił niemal od razu, określając plan jako utopijny” (s. 170). Wydaje się, że habilitantka kwestionując inicjatywę Prus w powstaniu planu Lynara, chce udowodnić, że król pruski w rozgrywce dyplomatycznej był „stroną słabszą – petentem” (170) i przypisać Rosji główną odpowiedzialność za pierwszy rozbiór Rzeczypospolitej.

W rozdziale tym D. Dukwicz przedstawiła również politykę austriacką wobec Prus i Rosji w kwestii polskiej w latach 1768-1769 oraz osobiste spotkania Fryderyka II i Józefa II w Nysie w sierpniu 1769 r.

Rozdział drugi części drugiej, to omówienie rosyjskiej polityki w Polsce w 1769 r., polityce prowadzonej przede wszystkim za pośrednictwem nowego ambasadora w Warszawie, Michaiła Nikitowicza Wołkońskiego. Jego działania zakończyły się niepowodzeniem, gdyż nie udało mu się doprowadzić do powstania antybarskiej konfederacji, która miała przejąć kontrolę nad wydarzeniami w państwie polsko-litewskim. Zaskoczeniem dla Petersburga były także postanowienia obradującej w październiku 1769 r. w Warszawie Rady Senatu, które uznano za wstęp do politycznego zerwania Stanisława Augusta i Czartoryskich z Rosją. W rozdziale tym habilitantka twierdzi, że Rosja nic nie wiedziała o misji wysłanego przez Stanisława Augusta do Paryża sekretarza wielkiego litewskiego Joachima Chreptowicza, który we Francji przebywał od września 1769 do maja 1770 r., a więc przez kilka miesięcy (s. 276). Trudno w to uwierzyć wiedząc jednocześnie, że kanclerz wielki koronny, biskup poznański Andrzej Stanisław Młodziejowski w tym czasie donosił ambasadorowi rosyjskiemu o wszystkim co działo się na naradach u króla polskiego, biorąc za swe „usługi” 1000 dukatów rocznie (s. 361).

Część trzecia: „1770-1771 – rozbiór” składa się z czterech rozdziałów (339-481) i poświęcona została uchwyceniu momentu, w którym zapadła decyzja o pierwszym rozbiórze państwa polsko-litewskiego. D. Dukwicz przyjmuje, że decyzja ta zapadła między końcem listopada a początkiem marca 1770 r. w Petersburgu. Katarzyna II i jej otoczenie czekało jedynie na sprzyjający moment, aby podzielić się z Fryderykiem II decyzją o rozbiórze. Dużo zależało od rozwoju toczącej się wojny

rosyjsko-tureckiej. Nadarzająca się okazja pojawiła się z pojawieniem się pytania za strony tureckiej o warunki pokoju. Wówczas to doszło do zaproszenia brata króla pruskiego, księcia Henryka do Petersburga. Na przebieg rokowań prusko-rosyjskich wpłynęło też kolejne spotkanie Fryderyka II z Józefem II i włączenie się Austrii w rokowania rozbiorowe. Ostatni, czwarty, rozdział trzeciej części poświęcony został polityce prowadzonej przez Rosję w Rzeczypospolitej w drugiej połowie 1770 i pierwszej połowie 1771 r., w tym działalności kolejnego rosyjskiego ambasadora w Warszawie, Kaspra Salderna, ponoć przeciwnika rozbioru Rzeczypospolitej.

W pracy autorka zastosowała m.in. kategorię prestiżu, uważając, że jest ona niedoceniana w badaniach nad dziejami politycznymi. Posługując się tą kategorią stwierdziła m.in.: „Widać zatem, że sukces w sprawach polskich postrzegany był w Petersburgu nie tylko w kategoriach interesu politycznego Imperium Rosyjskiego, ale także prestiżu osobistego zarówno Katarzyny, jak i Panina. Nowy kryzys w Rzeczypospolitej był więc ciosem zarówno dla rosyjskich interesów, jak i uszczerbkiem dla „sławy” władczyni i jej pierwszego ministra, który osiągnąwszy sukces, nie byli w stanie go utrzymać i wykorzystać do dalszego budowania pozycji zarówno Rosji na arenie międzynarodowej, jak i wzmocnienia prestiżu osobistego” (s. 58). Dlaczego habilitantka kategorię prestiżu stosuje jedynie w odniesieniu do Rosji? Czy kategoria ta nie dotyczyła Prus i Austrii? Czy władcom tych państw, Fryderykowi II, Marii Teresie i Józefowi II nie zależało na prestiżu na arenie międzynarodowej? Z pewnością zależało, lecz wydaje się, że dla króla pruskiego Fryderyka II ważniejsze od prestiżu były nabytki terytorialne.

W Zakończeniu habilitantka jednoznacznie stwierdziła, że: „Decyzja o rozbiorze Rzeczypospolitej była skutkiem, a jednocześnie przejawem kryzysu polityki rosyjskiej prowadzonej w duchu „systemu północnego”, a także że: „Można się domyślać – znane mi źródła nie pokazują tego bowiem wprost – że Katarzyna II musiała uznać, iż wspólne z Prusami (i Austrią) sięgnięcie po „wynagrodzenie” kosztem Rzeczypospolitej przyniesie jej korzyści – i na dłuższą metę – nie zaszkodzi mocarstwowej pozycji imperium i jej własnemu panowaniu” (s. 482).

Ze stwierdzeń tych można by wnioskować, że habilitantka uważa, iż to jedynie Rosja ponosi odpowiedzialność za dojście do rozbioru państwa polsko-litewskiego, a decyzja była jedynie polityczna. To moim zdaniem zbytnie uproszczenie. Z przedstawionego w pracy przebiegu wydarzeń i rokowań wynika, że Katarzyna II (Rosja) musiała się liczyć i reagować na działania Prus (i Austrii), a także na

wydarzenia w Rzeczypospolitej. Dorota Dukwicz wskazuje (idąc za Zofią Zelińską) na pewien enigmatyczny fragment, który znalazł się w napisanej w połowie grudnia 1769 r. instrukcji (czy też wytycznych) dla Wołkońskiego, ambasadora rosyjskiego w Warszawie (s. 341). Brzmiał on: „Kwestie polskie [...] stają się, jak widać, przedmiotem większego zainteresowania obcych dworów, a tym samym nabierają charakteru ważnych spraw, które mogłyby nas doprowadzić do wielostronnych negocjacji z różnymi państwami, jeśli w odpowiednim czasie w ten lub inny sposób nie położy się im kresu” (s. 341, cytat ten powtarza jeszcze raz na s. 377). Według habilitantki, ten nie w pełni zrozumiały cytat, pozwala na „sformułowanie hipotezy, że już u schyłku 1769 r. w Petersburgu rozważano kwestię rokowań w sprawach polskich z Prusami i Austrią, trudno bowiem przypuszczać, by w grę wchodziły inne państwa” (s. 341). Tym samym w Petersburgu, dalej Dukwicz, „zaczęto poważnie traktować scenariusz – suflowany wszak przez Fryderyka II już w lutym 1769 r. – dopuszczenia państw niemieckich do pacyfikacji Rzeczypospolitej” (s. 341). Autorka monografii sama także zauważyła, że z politycznego języka używanego przez Rosjan stopniowo znika (od końca 1769 r.) określenie „system północny”, a „zmiana ta nastąpiła w momencie, gdy pojawia się idea trójstronnego sojuszu rosyjsko-prusko-austriackiego” (s. 489). Trudno oprzeć się wrażeniu, że w monografii habilitantka w ten sposób prowadzi narrację, aby uzasadnić swoją hipotezę sprzed kilkunastu lat, mówiącą, że „decyzja o podziale terytorium Rzeczypospolitej zapadła w Petersburgu”, a Berlin i Wiedeń występowały w tej sytuacji w charakterze rosyjskich petentów”¹. Jak na petentów, to oba te państwa wyjątkowo dużo uzyskały w trakcie pierwszego rozbioru państwa polsko-litewskiego.

Autorka zdaje się przeceniać kwestie polityczne i rolę Rosji w doprowadzeniu do pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej, a nie doceniać, kwestii gospodarczych, które wpłynęły na decyzję o rozbiorze i roli Prus w tej materii. Wprawdzie nie temu poświęcona jest jej monografia, lecz przypomnieć trzeba, że po zakończeniu wojny siedmioletniej (1756–1763) Fryderyk II przystąpił do odbudowy zrujnowanego gospodarczo państwa pruskiego i wspieraniu budowy nowych manufaktur. Doszedł wówczas też m.in. do wniosku, że Prusy nie są w stanie konkurować z Anglią,

¹ D. Dukwicz, *Czy konfederacja barska była przyczyną pierwszego rozbioru Polski? (Rosja wobec Rzeczypospolitej w latach 1769-1771)*, w: *Konfederacja barska. Jej konteksty i tradycje*, red. Anna Buchmann, Adam Danilczyk, Warszawa 2010, s. 111.

Francją i Holandią o zamorskie kolonie, które stałyby się rynkiem zbytu dla towarów produkowanych w pruskich manufakturach. Uznał, że łatwiej będzie uczynić „kolonię” i rynek zbytu z położonej tuż za wschodnią granicą Rzeczypospolitej. Dlatego też w końcu lat sześćdziesiątych XVIII w. podjął decyzję o ekonomicznym uzależnieniu państwa polsko-litewskiego², stanowiącego przecież pomost w obrocie handlowym między wschodnią (w tym Rosją) i zachodnią Europą. Zrealizowanie planu Fryderyka II gospodarczego podporządkowania Rzeczypospolitej było tym łatwiejsze, że praktycznie nie prowadziła ona już wówczas aktywnego dalekosiężnego handlu zagranicznego. Państwo polsko-litewskie w drugiej połowie XVIII w. było krajem typowo rolniczym.

Po podpisaniu, 5 sierpnia 1772 r. w Petersburgu, konwencji dotyczącej pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej władca pruski nie ukrywał, jak był bardzo zadowolony z terytorium (Prusy Królewskie i Kujawy, Warmia), które wówczas mu przypadło. Pisał o tym w czerwcu 1772 r. do swego brata Henryka, ciesząc się, że terytoria, które to przypadły mu w podziale były najkorzystniejsze z punktu widzenia handlu. Prusy stały się bowiem panami całego polskiego importu. A największą korzyścią było to, według Fryderyka II, że dzięki opanowaniu handlu polskim zbożem, ludność Prus już nigdy nie zazna głodu³. Nie interesowało go, że skutki pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej odczuły nie tylko polskie, lecz również miasta pruskie, m.in. Królewiec. W ciągu pięciu lat od zawarcia prusko-polskiego traktatu handlowego w samym Królewcu zbankrutowało kilkadziesiąt domów kupieckich,

² Zbigniew Kulak, *Plany i cele polityki Fryderyka II w stosunku do Polski*, „Przegląd Zachodni” R. 33, 1977, nr 4, s. 56–83, tu s. 76; Karl Heinrich Kaufhold, *Preußische Staatswirtschaft – Konzept und Realität. 1640–1806. Zum Gedanken an Wilhelm Treue*, „Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte” 1994, t. 35, z. 2, s. 33–70, s. 55.

³ Andrzej Kamieński, *Polityka polska Fryderyka II i pierwszy rozbiór Polski*, w: *Prusy w okresie monarchii absolutnej (1701–1806)*, red. Bogdan Wachowiak, oprac. Zygmunt Szultka, Andrzej Kamieński, Grzegorz Kucharczyk, Dariusz Łukasiewicz, Bogdan Wachowiak, Poznań 2010, s. 284 – 348, tu s. 342. Na temat polityki zbożowej prowadzonej przez Fryderyka II zob. m.in.: Lars Atorf, *Der König und das Korn. Die Getreidehandelspolitik als Fundament des brandenburg-preußischen Aufstiegs zur europäischen Großmacht*, Berlin 1999, s. 222–232.

pozostawiając długi w wysokości 2 121 691 talarów⁴. Nic w tym dziwnego, skoro w latach 1774–1778, w porównaniu z pięcioma poprzednimi latami, wartość polsko-litewskich towarów przywiezionych do Królewca zmalała o prawie 6 000 000 zł.

Polskie historyczki i historycy zajmujący się dziejami relacji polsko-rosyjskich w drugiej połowie XVIII w. prawie wyłącznie interesują się kwestiami politycznymi i militarnymi, pozostawiając na uboczu kwestie wzajemnych powiązań gospodarczych. Nie wiemy więc jak dokładnie wyglądała wymiana gospodarcza między Rosją a Rzeczpospolitą w tym okresie. Faktem zaś przecież pozostaje, że Katarzyna II była zainteresowana utrzymaniem aktywnych kontaktów handlowych z Rzeczypospolitą, o czym świadczy choćby fakt, że gdy po pierwszym rozbiorze Stanisław August zabiegał o podpisanie nowych traktatów handlowych z zaborcami, to jako pierwszy zawarty został traktat polsko-rosyjski, 15 marca 1775 r., i był, w przeciwieństwie do polsko-pruskiego, korzystny dla strony polskiej. Rosjanie bowiem zgodzili się m.in. na wolny od jakichkolwiek opłat handel w Rydze oraz bezcłowy import soli⁵.

O tym, że kwestia potencjału gospodarczego państwa polsko-litewskiego także dla Rosji była istotna zauważyła (choć jedynie na marginesie swych rozważań) i sama D. Dukwicz, stwierdzając, że: „O przydatności Rzeczypospolitej [dla Rosji – J.W.] nie stanowiła zatem jej siła militarna (ani w 1764 r., ani tym bardziej w 1768 r. nie było mowy o aukcji polskiego wojska), ale potencjał gospodarczy i strategiczne położenie” (s. 49). W innym miejscu książki możemy przeczytać: „W perspektywie, która można określić jako średniodystansową, król pruski liczył na to, że zniszczona wojną Rzeczpospolita stanie się dogodnym rynkiem zbytu (i zapleczem) dla gospodarki pruskiej” (s. 66). Cytuje również habilitantka fragment listu Fryderyka II do pruskiego ambasadora w Warszawie G. Benoita, z 18 września 1768 r.: „Sądzę, że najlepszym, co z tego wyniknie dla nas, będzie to, że Polacy nie będą w stanie zaraz myśleć o zakładaniu manufaktur czy fabryk, ale inne, pilniejsze rzeczy ich zajmą, przynajmniej przez kilka pierwszych lat, po tym, jak się wszystko uspokoi” (s. 66, przypis nr 103).

⁴ Fritz Gause, *Die Geschichte der Stadt Königsberg*, Bd. 2: *Von der Königskrönung bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges*, wyd. 2, Köln-Weimar-Wien 1996, s. 196.

⁵ *Volumina Legum*, t. 8, s. 55–57.

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm., w artykule 219 dotyczącym warunków nadania stopnia doktora habilitowanego stanowi, że:

1. Stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która:

1) posiada stopień doktora;

2) posiada w dorobku osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, w tym co najmniej:

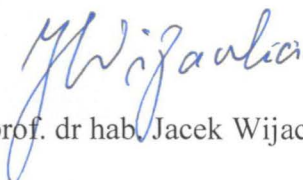
a) 1 monografię naukową wydaną przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a,

3) wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Odnosząc się do wspomnianych powyżej wymagań, po zapoznaniu się z przedstawioną przez dr Dorotę Dukwicz jako osiągnięcie naukowe monografią „Na drodze do pierwszego rozbioru. Rosja i Prusy wobec Rzeczypospolitej w latach 1768-1771”, uważam, że stanowi ona znaczny wkład w rozwój dyscypliny historia. Monografia ta jest bowiem analityczną rekonstrukcją gry dyplomatycznej prowadzonej w latach 1669-1771 przez trzy państwa, a mianowicie Rosji, Prus i Austrii, które wzięły udział w pierwszym rozbiórce państwa polsko-litewskiego w 1772 r. Zabiegi dyplomatyczne prowadzone przez wspomniane trzy państwa ukazane są, co istotne, na tle międzynarodowej sytuacji w ówczesnej Europie. Praca jest bez wątpienia efektem żmudnej i pracochłonnej analizy korespondencji politycznej, najczęściej rękopiśmiennej, pisanej w językach niemieckim, francuskim i rosyjskim. Przedstawione studium, jak wyraźnie zaznaczyła jej autorka, dotyczy polityki gabinetowej i historii politycznej. Autorka wykazała się nie tylko znajomością obszernej wielojęzycznej literatury przedmiotu, lecz przede wszystkim, co trzeba wyraźnie podkreślić, archiwaliów. Dzięki temu wprowadziła do obiegu naukowego nową szczegółową faktografię i dzięki temu jej praca stanowi znaczący wkład w rozwój dyscypliny historia.

Doktor Dorota Dukwicz spełniła również wymóg dotyczący aktywności naukowej. Nie tylko publikowała, lecz również dosyć aktywnie uczestniczyła w życiu naukowym prezentując wyniki własnych badań, w kilkunastu konferencjach naukowych, nie tylko w kraju, lecz również i za granicą (Litwa, Austria, Niemcy).

jako osiągnięcie naukowe (rozprawa habilitacyjna), spełnia, moim zdaniem, warunek art. 219 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. i stanowi znaczący wkład dr Doroty Dukwicz w rozwój dyscypliny naukowej – historii. Uzasadnia to nadanie jej stopnia doktora habilitowanego.

prof. dr hab. Jacek Wijaczka